

РАСКОШ ЛЕКСИКЕ КРОЗ ПОСЛЕДЊЕ ДОПИСИВАЊЕ О СРБИМА ЗАПАДНЕ СЛАВОНИЈЕ

Славица Гароња, *Шайаџи Мале Влашке*, Прометеј, Нови Сад 2022

Шайаџи Мале Влашке представљају трећи део и последњи роман „славонске трилогије” Славице Гароње (претходни романи: *Поврајак у Аркадију*, 2014; *Парусија, љасови исјод љајраџи*, 2018). Овај „славонски триптих” је поред лирско-наративних пасажа и својеврсна лексичка збирка већ несталих речи, али и малих усмених говорних умотворина (изрека, народних пословица, бајалица), сказа, тог својеврног *шайуџања* из Мале Влашке посредованог меморијом јединствене јунакиње, кроз овај (раз)говор/причу, нараторкине Баке. Као што је наглашено и у прологу овог романа: „Мала Влашка је на турским картама простор између Псуња и Папука, где су живели Срби од 16. века, који је називан и Мала Расција” (дакле, „Мала Србија”).

Роман *Шайаџи Мале Влашке* је такође компонован као трилогија и састоји се из три целине: „Вођинска рапсодија”, „Мала Влашка” и „Последње дописивање”. У сложеној структури све је дато у 25 поетски насловљених поглавља, са завршним „Епилогом” и „Бакиним речником” 1, 2. Роман се отвара доласком у кућу (у Вођину), коју нараторка посећује тринаест година након рата деведесетих и у којој је последњи пут боравила у мају 1991 – са прецизним итинерером и запажањима која у два временска плана стално сучељавају оно што је било са овим садашњим (још са траговима рата и згаришта), што је неумитно нестало или је до непрепознатљивости промењено. Право отискивање у средиште романа започиње густом мрежом лексичког грумења, збирком Бакиних речи сакупљених око једног појма (из свакодневног живота), али уз њих је често и цео спектар изрека, прича, окупљен, рецимо, око славонске кухиње (у првом поглављу, под насловом „Кухиња с погледом на пут”). Суштински, поетски наслови сваког микропоглавља овог романа увелико доприносе ситуираности и „проходности” лексички густе језичке грађе, речи враћених у њихов изворни контекст, и стога богато одремењеног текста. Ходање као у сну, од собе до собе, куће некада давно

насељене њеним Укућанима, изазива низ сећања на разговоре који су у њеним собама давно вођени. И унутар тих поглавља/казивања пажљиво се прати структура нарације, како на унутрашњем тако и на спољашњем плану, што даје постепену, хронолошки постављену, универзалну слику бившег живота Мале Влашке и српског народа, вековима настањеног у њој. Посебно поглавље „Породични ритуали” доноси низ интимних сензација изговорених око породичног окупљања за трпезом. У њима се укрштају (давна) прошлост и садашњост са пуно природног, овом народу својственог хумора, опет најчешће из Бакине главе и перспективе. Поглавље „Приче из бакине собе”, приповедно најцеловитије, доноси време од пре једног и по века, условно „породично стабло”, Бакина сећања на претке потпуно у митској и фолклорној аури. Језик је и овде суштински фактор који чува ова (са)знања, док се однос бака–унука поставља као својеврсни савез заветних *чуварки језика* и усмене колективне меморије, који, ако се не запише, неумитно (и мимо историјских неоколности) нестаје. У доследној наративној стратегији, између општег и посебног, макро и микро плана, истиче се посебно *женски ѝринциј* и женска перспектива погледа на свет – са свим одликама једног суштински тешког женског живота под патријархалним суровим нормама, из ког ипак пробија женски витализам, чак и хумор, али над чим ипак влада „клета женска судбина”, али који манифестује и ерос као победу над свим смртима и (историјским) недаћама, кроз поглавље – „Како је то само уједном провалило из ње (О првој брачној ноћи, ’брезобразне’ пјесме и приче...)”. Роман се из те евидентно највиталистичкије еманиције живота, поново враћа у егзистенцијалну и, рекли бисмо, метафизичку, трагичну (историјску) датост, дајући, кроз неумитни ход историје у поглављу „Дневна соба – овде ми је душа певала”, неизбежну трагику, обележје сваког појединачног и колективног живота. Поглавље „Мала Влашка 2” представља поетско-фантазмагорична прича о успону на Каменград, турски град из 15. века, са свим (и археолошки) узбудљивим траговима, које је нараторка посетила пре последњег рата, укључујући тако овај крај у „велику историју”, са увођењем и богатог народног предања о зидању града и српском насељавању овог краја. Дах међуратног времена употпуњују казивања о хајдуцима Ђурици и Чаруги, као и приче „за карташким столом мога деда Николе”. Чисту нарацију представља, након поразног напуштања Куће – у којој нараторка не препознаје више ништа – сећање на „ходочашће” (уочи рата 1991), односно, последњи „невини путопис” по Малој Влашкој и обилазак свих тих локалитета који од сада постају митски, јер више нису стварни, без живота, зарасли у папрат (поглавља: „Бака Јека”, „Баб-Петра”, „Шетња по Вучијачком гробљу”), чиме се најављује историјска катаклизма за овај народ, који ће са ових простора убрзо заувек нестати. У свим поглављима овог романа присутан је и невероватан дар тог народа за песму и певање. Песма је

присутна свуда, дуж читавог текста, проткана и кроз свакодневни говор, шале, и у приликама за певање, дајући контекст самог настанка бројних стихова, као примарног обележја српског народа Западне Славоније, тј. Мале Влашке.

Трећи део, „Последње дописивање”, има облик задушничког дописивања или бајаличког мрморења, приповедања у коме је све сведено на суноврат памћења и културе, памћење и сећање и тежњу да се ништа не заборави. У овом „последњем дописивању” Бака, већ измештена (заувек) из свог простора не знајући још то, приповеда о времену када су језик и живот били изједначени, а њена казивања аутентична, изникла из тог простора, сада ишчупана, заједно са хиљадама својих сународника, да би се својим речником „наставила” и у новом простору. (Децембра 1991. године тај део Западне Славоније је политичком одлуком препуштен новој (хрватској) држави, а српски народ исељен (уз подршку ЈНА), без икаквог даљег плана, до Босне и преко Саве, када је већина српског становништва потражила и нашла уточиште у Србији). Како је Бака сликовито и резигнирано говорила: „Да су се каменом бацали на њи’, не б’ так’ брзо Западна Славонија пропала!” Речи су сада добиле нов простор и улогу: кроз Бакин боравак у измештеним (градским) условима (у унукином стану), након изгнанства из Западне Славоније, не постварује се само заувек изгубљена прошлост већ и свеукупна лична, али и колективна егзистенција. Бакина казивања су вишеслојна, али најдирљивији и најсложенији део овог трећег дела романа *Шајташи Мале Влашке* управо чини приповедачко језгро везано за детаље те „обескорењености” након Бакиног изгнанства. И поред све љубави породице, то је њена дефинитивна пораженост пред животом – коју тумачи по неким вишим одлукама усуда, предодређене, губитничке судбине („Каква те мотика заљуља, таква те мотика закопа...”). Осећај да се један живот гаси и да спас више није као онај у Другом светском рату – у привременом збегу, у шуми („спрем’ла сам ја своју торбу, за шуму”), појачава ту појединачну трауму симболично до трауме читавог једног национа, његовог некада колективног отпора фашизму и усташким злочинима, непомиреног и са трајним осећањем вере у победу, а сада са сазнањем да је изгон коначан, да нема наде, нити „поправке живота” на измаку, што представља крајњу емотивну и катарзичну тачку овог романа. „Последње дописивање” је драматична и тешка прича као опроштај од свих („Шта ћу, кад вас све сместим у ову причу?”, каже нараторка) – најпре од Баке, одељене од свих најдражих у дехуманизованој болници у С. М. Њу предсмртно походе сви они које је у животу помогла, и који јој се захваљују на том хришћанском, свељудском добротинству и милосрђу. Чак је походи и муж, убијен давно у Јасеновцу 1942, без гроба и без сачуване слике, причајући јој како је завршио. У епистоларној форми, на самом крају романа, сав тај осећај одлажења и неумитног нестанка се појачава и писмима, једноставним

а мудрим, ауторкине мајке, сад и саме старице – упућеним другарици из детињства, сада у „другој држави”, те покушајем сагледавања читавог њиховог живота и бар малим повезивањем покиданих веза у породици.

Ипак, над свеопштом тугом и трагиком пораза (као у народним баладама овог краја) доминира и један искорак на самом крају романа – рођење нове деце, кроз коју нараторка сагледава и сопствено детињство, сопствену (радосну) прву спознају света, схватајући да се те њене прве сензације понављају и њеној деци, баш као и њој у Аркадији, или кроз Бакине приче, што јој радосно објављује митски круг неуништивог кружења и обновитељске снаге живота. Живот се, ипак, утешно наставља, с тим што су приче њених предака биле „мит”, са којима се ове нове, како каже нараторка, не могу ни упоредити. *Бакин речник 1, 2*, додат на крају романа *Шайаћи Мале Влашке*, прави је глосар који остаје нашим историчарима језика, дијалектолозима и стилистима да га дубље проучавају (јер тих речи нема у Вуковом *Рјечнику*), у којима је у последњи час сачуван свет који је био на путу да буде сасвим и заувек изгубљен. Тај свет је ставила између корица свог „славонског триптиха” спасла и високоуметнички оваплотила Славица Гароња, чувајући кроз језик сећање, културу и породичну историју виђену као део једне шире и, по овим романима, велике усмене цивилизације српског народа, чуване и развијане на самим западним обронцима Балканског полуострва, у Западној Славонији. Захваљујући њеним романима, сада имамо прилике стално да им се враћамо.

Др Свејлана ШЕАТОВИЋ

научни саветник

Институт за књижевност и уметност

Београд

svetlana.seatovic@gmail.com

КОЛЕКЦИОНАРСКИ СТИХОВИ

Снежана Минић, *Мртва љрирода с цвећем*, Архипелаг, Београд 2023

Снежана Минић, књижевница и преводилац, ауторка више песничких књига, чија дела, међутим, до сада нису добила очекивану рецепцију, у својој новој песничкој књизи *Мртва љрирода с цвећем* направила је избор из досадашњих дела, али их и допунила новим песмама. У збирци објављеној у издању Архипелага из Београда, песме нису поређане хронолошки, већ су према сродности груписане у циклусе „Злато и сребро”, „Немачке песме”, „Једнолија, дволија”, „Девет душа”, „Слике за кулисе”, „Нове песме” и „Мали комади”. Ових седам циклуса, неки